

К. В. Баранов
аспірант Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України (м. Київ)

УДК 330.341.42

ЗВ'ЯЗОК СТРУКТУРНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РІВНЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Обґрунтовується необхідність одночасного застосування інструментів пасивної та активної структурної політики при розробці заходів з підвищення рівня національної конкурентоспроможності. Стверджується те, що, незважаючи на зменшення частки промисловості у доданій вартості національної економіки, вона залишається базисом, який забезпечує переважну частку валового випуску і може в перспективі стати джерелом розвитку суміжних галузей.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки, види економічної діяльності, сектор, державний інтервенціонізм, структурна політика.

Відсутність єдиної теорії та чіткого визначення національної конкурентоспроможності в економічній літературі зумовлює потребу в уточненні предмета дослідження. Ми будемо аналізувати зв'язок структурних зрушень у національному виробництві на рівні окремих секторів та видів економічної діяльності із широкою концепцією конкурентоспроможності національної економіки. Структура економіки є об'єктом дослідження протягом багатьох століть, тим часом як парадигма національної конкурентоспроможності є порівняно новою концепцією, яка де в чому суперечить основним постулатам класичної економічної науки і потребує осмислення її місця та зв'язку із всім масивом сучасної економічної теорії.

Найбільший вклад у розвиток концепції національної конкурентоспроможності зробили М. Портер, С. Гареллі, Дж. Сакс, П. Друкер. Також популяризують дослідження цієї тематики індекси конкурентоспроможності, які укладаються авторитетними міжнародними організаціями (Світовим економічним форумом та Інститутом розвитку менеджменту в Лозанні). У вітчизняній економічній літературі питання національної конкурентоспроможності висвітлюються у працях В. Базилевича, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Гееця, Б. Губського, Я. Жаліло, Б. Кваснюка, І. Крючкової, Ю. Полунєєва, В. Сіденка, О. Шнипка. Характер зв'язку між секторальною структурою національної економіки та рівнем її конкурентоспроможності досліджено у значно меншій мірі, ніж питання зв'язку структурних характеристик національної економіки та економічним ростом і зростанням, тому дослідження цього предмета є, безумовно, актуальним.

У статті робиться спроба визначити функції сучасної структурної політики, яка спільно із іншими напрямками економічної політики повинна сприяти досягненню високого рівня національної конкурентоспроможності у широкому розумінні цього терміна. Важливим є уточнення щодо широких та вузьких визначень національної конкурентоспроможності. Також зроблена спроба обґрунтувати твердження про те, що промисловість залишається базисом, який забезпечує більшу частину національного випуску, і при розробці стратегій досягнення високого рівня національної конкурентоспроможності повинна враховуватись деяка переоцінка ролі сфери послуг у національному виробництві.

© Баранов К. В., 2012

Крім широких, тобто більш узагальнених визначень національної конкурентоспроможності, в економічній літературі часто зустрічається більш спеціалізоване розуміння цього терміна. Наприклад, британський економіст Андреа Болхо розуміє брак конкурентоспроможності як проблему реального обмінного курсу, коли країна в умовах повної зайнятості має постійний (і небажаний) дефіцит поточного рахунку [1, с. 2]. Дещо інший зміст у поняття “конкурентоспроможність національної економіки” вкладається центральними банками країн та міжнародними організаціями, які порівнюють рівень цін, витрат та обмінні курси національних валют. Наприклад, фахівці ЄЦБ розраховують для країн Єврозони гармонізовані індикатори конкурентоспроможності. Ці індикатори розраховуються за тією ж методологією, що і реальний ефективний обмінний курс євро.

Різні підходи до визначення конкурентоспроможності національної економіки передбачають різну тривалість періоду, протягом якого цей рівень може коректуватись засобами економічної політики. Вузькі підходи, такі як останні із згаданих, передбачають заходи, що будуть впливати на національну економіку в короткотерміновому періоді. У цьому випадку відносини між національними економіками розглядаються як конфронтаційні. Широкі визначення конкурентоспроможності, такі як визначення Всесвітнього економічного форуму та Інституту розвитку менеджменту, передбачають те, що країни можуть підвищувати рівень власної конкурентоспроможності одночасно в процесі взаємодії. Як і в теорії міжнародної торгівлі, країни можуть одночасно отримувати користь від взаємодії.

Фахівці міжнародних організацій, які займаються визначенням рівня конкурентоспроможності національних економік, вкладають у поняття “конкурентоспроможність” на рівні країни подібний зміст.

Світовий економічний форум (*World Economic Forum*) займається дослідженням конкурентоспроможності національних економік з 1979 року. Експерти ВЕФ визначають конкурентоспроможність як “набір установ, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни” [2, с. 4].

Щорічний рейтинг конкурентоспроможності країн світу Міжнародного інституту розвитку менеджменту в Лозанні укладається Центром світової конкурентоспроможності (*World Competitiveness Center, IMD-Lausanne*, Лозанна, Швейцарія), починаючи з 1989 р. За підсумками дослідження укладається Щорічник конкурентоспроможності (*World Competitiveness Yearbook*). У Щорічнику враховується ширше коло індикаторів конкурентоспроможності національної економіки, порівняно із рейтингом ВЕФ. У додатку до Щорічника роз’яснюється: “Нації мають потребу у створенні такого середовища, ефективна структура, інституції та політика управління яким буде сприяти конкурентоспроможності підприємств” [3].

Таким чином, досягнення високого рівня національної конкурентоспроможності у широкому розумінні є завданням будь-якого напрямку економічної політики держави. Структурна, промислова, науково-технічна та інші напрямки економічної політики сучасної країни повинні бути синхронізовані задля досягнення стратегічної мета — створення умов для продуктивної діяльності. Структурна політика країни повинна сприяти досягненню аллокативної ефективності, тобто ефективного розміщення ресурсів за різними видами використання.

Сутність сучасної структурної політики полягає також у зменшенні перешкод на перетікання капіталу. Механізм міжгалузевої конкуренції, описаний ще у Карла Маркса, може ефективно спрацьовувати лише за відсутності відчутних бар’єрів для перетікання капіталу між галузями та видами діяльності.

Як показує світовий досвід, створення умов для внутрішньої конкуренції та відкритість економік для міжнародної конкуренції не можуть вирішити проблем структурної трансформації у країнах із застарілими або нерозвинутими структурними характеристиками національного господарства. Реформи “в стилі МВФ” (втілення принципів Вашингтонського консенсусу) не можуть вирішити структурні проблеми

таких країн, проте часто посилюють їх. Коли ліберальна концепція не дає бажаного результату, уряди країн звертаються до заходів державного інтервенціонізму, чому є багато прикладів цього в економічній історії.

Щодо особливостей структурної політики, державний інтервенціонізм передбачає, насамперед, свідоме спрямування частини економічних ресурсів у певні види економічної діяльності, організацію режиму найбільшого сприяння для окремих видів діяльності, кластерів. Ті країни, структурі економік яких не притаманні прогресивні зрушення (збільшення частки високопродуктивних, високотехнологічних видів діяльності), при проведенні сучасної структурної політики обов'язково повинні використовувати інструменти як пасивної (ліберальної) конкурентної політики, так і інструменти державного інтервенціонізму (активної структурної політики).

Ще Адам Сміт розпочинав міркування про причини підвищення продуктивності праці із дослідження впливу поділу праці на продуктивність праці. Такий зв'язок не означає чіткої прямої пропорційності між ступенем спеціалізації праці в національному господарстві та її продуктивністю, хоча в розвинутих суспільствах спеціалізація праці значно глибша. Йдеться про підвищення продуктивності діяльності за рахунок раціонального розміщення економічних ресурсів.

Щодо широкого розуміння національної конкурентоспроможності, то підвищити її рівень засобами сучасної структурної політики означає знайти та сприяти досягненню оптимальних пропорцій між різними галузями та секторами національної економіки.

Взаємозв'язок між рівнем національної конкурентоспроможності та структурними процесами в економіці у економічній літературі досліджений недостатньо. Необхідність визначення характеру цього взаємозв'язку зумовлена тими викликами, які ставить перед урядами різних країн тиск глобального конкурентного простору.

“Враховуючи значний вплив структурних процесів на економічну динаміку та здатність економіки реагувати на зовнішні і внутрішні шоки, зрозуміло, що структурні чинники повинні стати об'єктом державної політики підвищення конкурентоспроможності національної економіки” [4, с. 8].

В економічній науці у ХХ ст. достатньо обширно досліджувався вплив структурних змін у національних економіках на показники економічної динаміки. Нобелівський лауреат Саймон Кузнець серед шести основних ознак сучасного економічного росту (йдеться про економічне зростання, яке розпочалось у кінці ХІХ ст.) виділяє 2 ознаки, пов'язані із структурними перетвореннями:

— високий темп структурних перетворень: перехід від сільського господарства до зайнятості у несільськогосподарських видах діяльності, а пізніше — від промисловості до сфери послуг; зміна у масштабах виробничих одиниць і пов'язаний із цим перехід від індивідуальних підприємств до неіндивідуалізованих організаційних форм у вигляді фірм, що змінює статус зайнятої робочої сили;

— структура суспільства та його ідеологія дуже швидко змінювались. Урбанізація та секуляризація природно стали сприйматися як компоненти того, що соціологи означили терміном модернізація [5].

Дані щодо наявності та характеру взаємозв'язку структурних характеристик національних економік та рівня їх конкурентоспроможності можуть бути використані при розробці плану стратегічних інтервенцій у механізм функціонування національної економіки. Економічна історія ХХ ст. на прикладі багатьох розвинутих країн, особливо країн Східної Азії, вказує на те, що стратегічні інтервенції часто мали успіх. Варто згадати також успішний досвід сучасних розвинутих країн на більш ранніх стадіях розвитку. Слід зауважити, що, найчастіше в основу національних стратегій, які будувались на принципах державного інтервенціонізму, була закладена програма розвитку та реформування промисловості. Саме високопродуктивна промисловість, яка дозволяла значно збільшувати валовий випуск продукції, сприяла

подальшому розвитку сфери послуг, яка використовувала створений продукт. Звичайно, кожний приклад подібного успіху потрібно доповнювати особливими історичними та економічними обставинами. Можна навести також чимало прикладів стратегічних помилок та провалів.

У сучасних умовах будь-які структурні зрушення в національній економіці потрібно розглядати в контексті глобальних структурних зрушень, які накладають свій відбиток на всі сфери суспільного життя. Саме в контексті, пов'язаних з розвитком світового господарства перетворень можна розглядати структурні перетворення в органічних складових глобальної економіки — відкритих національних економіках.

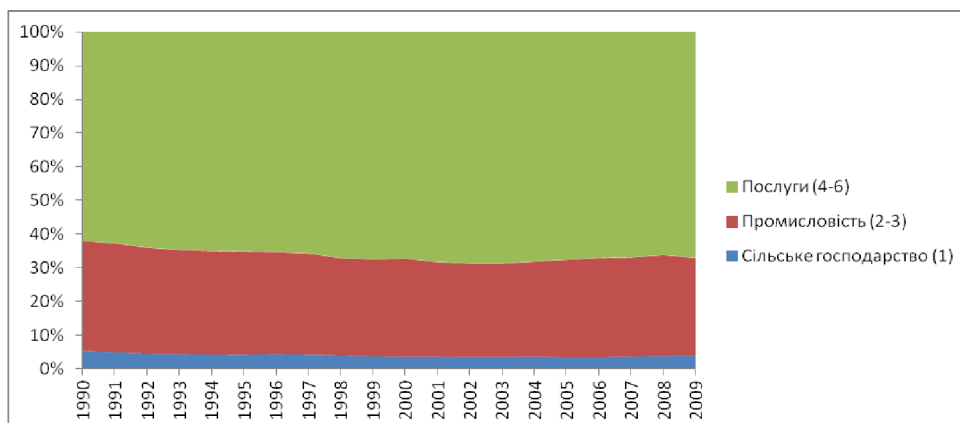
Глибинні структурні перетворення у світових економічних відносинах виявляються у:

- динамічних змінах суспільних потреб, які зумовлюють зникнення традиційних та активне становлення нових ринків;
- бурхливому розвитку науково-технічної бази суспільного виробництва, що веде до широкої внутрішньої диференціації виробництва соціально-економічних систем за технологічним рівнем;
- появі нових соціальних моделей і форм відносин у процесах бізнес-діяльності;
- поглибленні інтеграції економічних суб'єктів різних рівнів, що якісно змінює характер функціонування самих економічних систем [6, с. 9].

Розвиток сучасних ринкових економік супроводжується змінами їх секторальної структури, яка в довгостроковому періоді відображає поступовий перехід більшості розвинутих економік світу від традиційних до індустріальних і далі до економік, структура яких визначається домінуючою часткою сектору послуг. Такі зміни стали однією із визначальних рис сучасних ринкових господарств, зумовлених як внутрішньою логікою розвитку господарських систем, так і впливом глобалізаційних процесів.

Міжсекторальні структурні зрушення, які відбуваються в межах національних економік, необхідно розглядати в контексті світових мегасекторних зрушень.

Якщо розглядати структурні зрушення у світовій економіці за допомогою трисекторної моделі Фішера-Кларка, то можна бачити, що частка сільського господарства у валовій доданій вартості протягом останніх десятиліть значно зменшилась. У розвинутих країнах також поступово зменшується частка промисловості на користь сфери послуг. Більша частина валової доданої вартості зараз формується у сфері послуг (рис. 1).

Джерело: дані ЮНКТАД.

Рис. 1. Структура світової економіки (3 сектори)

У теоріях постіндустріального суспільства Д. Белла, Е. Тоффлера, В. Л. Іноземцева та інших стверджувалось, що перехід країни на більш високий щабель розвитку, а саме — до неоекономіки або економіки знань у структурі економіки буде відображено скороченням аграрного та індустріального секторів та розширенням сектору послуг. Збільшення кількості зайнятих у сфері послуг, а також збільшення відносної частки послуг у створенні національного продукту є загальносвітовою тенденцією, яка в останні десятиліття притаманна й Україні.

Таблиця 1
Структура ВВП національної економіки за трьохсекторною моделлю,
% (в цінах споживачів)

Сектор	Роки								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Сільське господарство	15,07	13,28	11,21	11,15	9,37	7,61	6,60	6,88	7,10
Індустрія	38,76	38,62	38,14	36,42	39,83	41,38	40,83	38,64	34,44
Послуги	46,17	48,10	50,65	52,44	50,80	51,00	52,62	54,48	58,46

* — з огляду на те, що в національному рахівництві не передбачений розподіл оплати послуг фінансових посередників за видами економічної діяльності, автор додає додану вартість цього ВЕД до сукупного ВВП

Джерело: розраховано автором за таблицями “Витрати-випуск” за 2001–2009 рр.

Але, якщо розглядати саме структуру випуску національної економіки, то отримуємо дещо інші пропорції (табл. 2).

Таблиця 2
Структура випуску національної економіки за трьохсекторною моделлю,
% (в цінах споживачів)

Сектор	Роки								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Сільське господарство	13,6	12,5	10,6	10,4	9,2	8,0	7,1	7,5	8,1
Індустрія	56,6	56,2	56,8	56,4	57,2	57,3	56,9	56,1	51,5
Послуги	29,7	31,2	32,6	33,1	33,7	34,7	36,1	36,4	40,4

Джерело: розраховано автором за таблицями “Витрати-випуск” за 2001–2009 рр.

Національна промисловість все ще забезпечує більшу частину випуску національної економіки, проте її частка в обсязі валового внутрішнього продукту значно менша. Це пояснюється неоднаковими частками проміжного споживання.

Галузі первинного та вторинного сектора становлять базис конкурентоспроможності в цілому, проте мають низьку прибутковість, а деякі види економічної діяльності, які входять до сфери послуг, діють монопольно, передусім, на привласнення прибутку.

Частка сфери послуг у національній економіці також зростає внаслідок:

- поширення аутсорсингу (СБ);
- практики трансфертного ціноутворення;
- дії тіньового сектору.

Крім того, що статистика в цьому випадку може бути дещо спотвореною згаданими чинниками, стале скорочення у виробництві ВВП частки аграрного сегмента економіки та зростання частки послуг за останні декілька десятиліть може бути перерване внаслідок перманентної світової продовольчої кризи, а також внаслідок того, що кризові явища у світовій економіці найбільше проявились у таких сферах як банківська діяльність, страхування, ділові послуги тощо. Названі види діяльності склали основу *bubble-economics* (“економіки бульбашок”). Ми висуваємо гіпотезу: роль первинного та вторинного секторів у національній економіці (аграрне виробництво та промисловість) сьогодні недооцінюється. Нагадаємо, що приклади успішних реалізацій стратегій національного рівня у XX ст. пов’язані саме із стимулюванням промислового розвитку (Німеччина, Радянський Союз, Японія, Південна Корея тощо). Історія успіху кожної із цих країн починається із державного інтервенціонізму, стимулювання розвитку окремих галузей, які в майбутньому дозволять швидко розвиватись суміжним галузям, або дозволяють країнам стати потужними експортерами.

Ключовим питанням, яке потрібно поставити сьогодні при проведенні структурної політики, є визначення тих структурних характеристик національної економіки, які свідчать про високий рівень національної конкурентоспроможності. Сьогодні ключовим фактором формування структури економіки України, зокрема структури промисловості, є експортна спеціалізація країни. Зовнішньоторговельна квота країни перевищує 100 % (рис. 2).

Джерело: розраховано за даними Держкомстату за відповідні роки.

Рис. 2. Експортна, імпортна та зовнішньоторговельна квота України у 2000–2010 роках, % ВВП

З огляду на необхідність досягнення і сталої підтримки високого рівня національної конкурентоспроможності, в перспективі ключовими аспектами вдосконалення структури національної економіки повинні стати:

- діяльність в напрямку визначених структурних орієнтирів, відповідно до потреб розвитку внутрішнього ринку шляхом створення режиму найбільшого сприяння деяким видам економічної діяльності;
- вдосконалення тих інституційних механізмів, які дозволяють економічним ресурсам вільно перетікати між галузями та секторами національної економіки;
- основним зовнішнім фактором формування структури промисловості повинна стати кооперація із зовнішніми партнерами, а не орієнтація на волатильні світові товарні ринки;

Стратегія підвищення рівня національної конкурентоспроможності економіки інструментами структурної політики повинна стосуватись, насамперед, розвитку тих видів діяльності, які в майбутньому дозволитимуть збільшувати валовий випуск

тієї продукції, яка дозволить розширювати внутрішній ринок і розвивати суміжні галузі.

Список використаних джерел

1. *Boltho, A.* The assessment: International competitiveness [Text] / A. Boltho // Oxford Review of Economic Policy (1996). — Volume 12. — Issue 3. — P. 1–16.
2. The Global Competitiveness Report 2011–2012 [Electronic resource] // World Economic Forum. — 2011. — URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf. Назва з екрану.
3. *Rosselet-McCauley, S.* Methodology and principles of analysis [Electronic resource] / Suzanne Rosselet-McCauley // IMD World Competitiveness Yearbook 2011. — P. 480–484. — URL : <http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/methodology.pdf>. — Назва з екрану.
4. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання [Текст]: [Білоцерковець О. Г., Бурлай Т. В., Гончар Н. Ю. та ін.]; за ред. І. В. Крючкової. — К. : Експрес, 2007. — 520 с.
5. *Kuznets, S.* Prize Lecture Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 11, 1971. Modern Economic Growth: Findings and Reflections [Electronic resource] Symon Kuznets [From Nobel Lectures, Economics 1969–1980, Editor Assar Lindbeck, World Scientific Publishing Co., Singapore, 1992] Nobelprize.org. — URL : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1971/kuznets-lecture.html. Назва з екрану.
6. *Швиданенко, О. А.* Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти [Текст] : [монограф.] / О. А. Швиданенко. — К. : КНЕУ, 2007. — 312 с.

*Рекомендовано до друку відділом економічного зростання та структурних змін в економіці
Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
(протокол № 8 від 21 листопада 2011 року)*

Надійшла до редакції 07.12.2011

Баранов К. В. Связь структурных характеристик национальной экономики и уровня ее конкурентоспособности

Обосновывается необходимость одновременного применения инструментов пассивной и активной структурной политики при разработке мер повышения уровня национальной конкурентоспособности. Утверждается, что, несмотря на уменьшение доли промышленности в добавленной стоимости национальной экономики, она остается базисом, который обеспечивает преобладающую долю валового выпуска и может в перспективе стать источником развития смежных отраслей.

Ключевые слова: конкурентоспособность национальной экономики; виды экономической деятельности; сектор; государственный интервенционизм; структурная политика.

Baranov, K. V. Connection of Structural Characteristics of National Economic and of the Level of its Competitiveness

In this article a necessity of simultaneous application of active and passive structural policy's instruments for the aim of national competitiveness rising are grounded. Here maintained, that instead of shrinking of part of industry in added value of national economy, it remains a basic provider of gross output. In perspective it could turn into source of development of adjoining branches.

Key words: competitiveness of national economy; kinds of economic activity; sector; state interventionism; structural policy.

